

Om vägar i södra Lerbäck

SÄGNER BERÄTTAR OM ÄLDRE TIDERS VÄGAR

Erik Andersson i Mariedamm fortsätter här att berätta om vägar i södra Lerbäck. Tidigare århundradens vägar var långt ifrån av dagens kvalitet. Det kan möjligen vara dem till trötst, som hävdar att även dagens vägförbindelser i gruv-

Bygd i förvandling

bygden i sydöstra länsdelen lämnar en hel del i övrigt att önska. För hundra år sedan betecknades vägen Mariedamm-Zinkgruvan som "dålig körväg." På dåtidens kartor markerades den stundom blott och bart som gångstig. En viss förbättring har trots allt inträffat sedan dess.

Vägen från Mariedamm mot Tjälltorp och Kristinefors in över gränsen till Östergötland är intressant. Från början torde den ha varit en sk butväg, där ved och kol för eldsättningen i gruvorna eller till hyttorna forslades fram. De djupa skogarna i denna del av Tylöskogen var en värdefull reserv då tillgångarna närmast gruvfälten och hyttbackarna var på upphällningen.

Någon kilometer hitom landkapsgränsen passeras de båda Butbroarna, som ursprungligen var kavelbroar. Butar var ett ord av holländskt ursprung och benämningen på de kuskar eller körkarlar, som ombesörjde transporterna. Ordet går ofta igen i namn kring gruvor och hyttor, Butbacken, Butbackegruvan, Butängens osv.

Mycket oländig

Ett helt system av mindre butvägar mynnade ut på den större. Än i dag kan man vid en skogsvandring se fördjupningar i terrängen efter sådana vägar. Över mindre kärr och drägar lades kavelbroar. Huvudparten av körslorna utfördes dock under vintern. Sedan förvaltningen av de Grilliska gårdarna i Tjälltorp lagts under bokhållaren vid Mariedamm "upphjälptes" vägen och på 1840-talet lät Fredrik Grill kraftigt förbättra den.

Fram till mitten av 1920-talet gick vägen Mariedamm-Zinkgruvan förbi Trehörningens masugn. Bilden visar den branta backen upp mot Isåsen. Hela sträckningen var mycket oländig och bekväm för sina "hästbräckor".

På kartan över Sundbo härad år 1864 återges förbindelsen mellan Mariedamm och Zinkgruvan över Isåsen dels med beteckningen för "dålig körväg", dels som blott och bart gångstig. Trots gruvsamhällets tillväxt och tillkomsten av järnvägslinjen Hallsberg-Motala skedde knappast någon förbättring av vägen, som var bekväm för sina "hästbräckor" och mycket oländig. I en enda serie av branta stigningar förde den de vägfarande, antingen de kom från järnvägsstationen eller från den "kinesiska muren" vid herrgårdens trädgård, förbi Trehörnings masugn och upp på den nära nog högsta punkten på bergsträckningen mellan Mariedamm och Isåsen.

Det dröjde ända till mitten av 1920-talet innan den nuvarande landsvägen med bron över järnvägslinjen och tillfartsvägarna till denna byggdes. Bankarna för tillfarterna till viadukten uppfördes för övrigt av slagg från böndernas gamla hytta nära Björkbacken och från Trehörnings masugn.

Onda makter

Till äldre tiders väg- och brobyggen är ofta en bygd av sägner och traditioner knuten. Så är fallet särskilt med den tidigare ommärkta "stråkvägen", som i äldre tider var huvudvägen upp genom socknen. Där den gick in över sockengränsen nära det stora fältet av forngravar vid

Jakobshyttan finns en backe som kallas Kyrkbacken.

Sägner berättar att här låg en gång i tiden en kyrka, som av onda makter sänktes ned i Fiskartorpssjön. Legenden kan ha ett underlag av sanning, menar man, och skulle kunna antyda att ett litet kapell legat här, där de vägfarande kunde anropa den heliga jungfrun om beskydd innan de begav sig vidare in i de vilda skogstrakterna mellan Godegård och Lerbäck. Det troliga är väl ändå att det bekanta kapellet vid Husbyfjöl, som tjänade samma ändamål, här figurerar i folkfantasin.

I sina anteckningar om Godegård uppger Claes Grill att hans äldre broder Wilhelm Grill, som var intresserad fornforskare, menar att Skeppsjöns namn uppkommit därigenom att vägfarande med fordon varit tvingade att "skeppa" sig förbi ett brant och mycket besvärligt pass som kallades "Göstas trappa" på den äldre sträckningen av vägen väster om sjön. Passet var framkomligt endast för gående och för klövjehästar. Virke till flottar och färjor togs i skogen vid Skeppshullet, vilket på detta sätt fått sitt namn.

Lever kvar

Traditioner kring "Göstas trappa" lever ännu kvar i bygden. Namnet för osökt tanken till gamle kung Gösta, Gustav Vasa, som ju ägnade bergsbruket i Lerbäck stort intresse och

vid ett besök i Lerbäcksborgs bergslags genom det bekanta brevet från Gårdsjö på känt manér gav bergsmännen på huden för deras "onda röda järn". Den flitige hembygdsforskaren Linus Hellzon återger också en sägen enligt vilken Gustav Vasa en gång skulle ha ridit fram här på väg till Vadstena. Alla män i hans följd måste stiga av hästarna när stället passerades men kungen själv satt säkert i sadeln.

Enligt samma sagesman skulle "Göstas trappa" vara att söka nedanför Majseberget vid den plats som nu kallas Mjölkfällan, där kreaturen som förr gick på bete i ängarna häruppe mjölkades. För att komma till stället rodde man över sjön morgon och kväll. En annan sägenvariation berättar, att kungarna red fram på denna väg när de skulle långa pengar. Någonstans mellan Önnabo och Dunsjö, där vägen gick fram efter att ha passerat Solberga och Runsala lär också ligga ett par stenar som fått namnet Kungsstenarna.

Sägner innehåller ofta korn av sanning. Vägsträckan väster om Skeppsjön måste på vissa ställen ha varit besvärlig med branter och trånga passager och det är inte osannolikt att någon sorts färjning förekommit och att sjön fått sitt namn därav. Det skulle kanske vara den enklaste namnförklaringen.

ERIK ANDERSSON